

การพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุในภาคเหนือตอนบน

THE ELDERLY SCHOOL DEVELOPMENT OPERATION

IN UPPER NORTHERN THAILAND

วันที่รับ : 7 กรกฎาคม 2565

วันที่แก้ไข : 12 ธันวาคม 2565

วันที่ตอบรับ : 22 ธันวาคม 2565

วิชุลดา มาตันบุญ

Wichulada Matanboon

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

Social Research Institute, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200

*Corresponding author e-mail: Vichu.m@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยและพัฒนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศในภาคเหนือตอนบนสามแห่ง เพื่อนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีชุมชน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา กลุ่มเป้าหมายการสำรวจข้อมูลโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ จำนวน 86 คน ประกอบไปด้วย ผู้สูงอายุและแกนนำผู้สูงอายุ พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และวิทยากรในโรงเรียนผู้สูงอายุ กลุ่มเป้าหมายระยะพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม จำนวน 111 คน ประกอบไปด้วย ผู้สูงอายุและแกนนำผู้สูงอายุ พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และวิทยากรในโรงเรียนผู้สูงอายุ ผลการศึกษาการดำเนินงานพบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและมีแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศทั้งสามแห่งมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์กับผู้สูงอายุทั้ง 4 ด้านคือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา มีปัจจัยที่เหมือนกันคือมีผู้นำหลักที่มีความตั้งใจและมีจิตอาสาทำงานเพื่อผู้สูงอายุ ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากคนในชุมชน แต่โรงเรียนทั้งสามแตกต่างกันตรงที่ผู้นำหลักในแต่ละพื้นที่มีบทบาทในชุมชนแตกต่างกันคือ นายกเทศมนตรี พระสงฆ์ และนักพัฒนาชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืนของโรงเรียนผู้สูงอายุ ด้านผลการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) เกิดจากการความต้องการของเครือข่ายผู้สูงอายุในพื้นที่ มีแกนนำหลักคือประธานชมรมผู้สูงอายุในระดับตำบลที่ได้รับความศรัทธาและไว้วางใจจากคน ในชุมชน เป็นทั้งผู้บริหารและผู้ประสานงานในการจัดหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้นำเอารูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสามแห่งที่ประสบความสำเร็จและมีแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศมาพัฒนาโรงเรียน โดยคำนึงถึงความต้องการของพื้นที่และข้อจำกัดในการดำเนินงาน

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, โรงเรียนผู้สูงอายุ, แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ

ABSTRACT

This research and development aimed to examine the operation of three successful elderly schools as Best Practice in the Upper Northern Thailand and contribute the knowledge acquired to develop the elderly school in Yang Hom Subdistrict (Hospital Area) in Khun Tan District of Chiang Rai Province. This research data collecting was carried out with observation, in-depth interviews, group discussions, and community conferences.

This research also applied content analysis for data analysis. The first phase target groups for collecting data on best practice elderly schools consisted of 86 people, including the elderly and their leaders, monks, local government officials, and speakers in elderly schools. The second phase target groups for development elderly school in Yang Hom Subdistrict consisted of 111 persons as samples who were the elderly and their leaders, monks, local government officials, and speakers in elderly schools. The results showed that three successful elderly school as Best Practice had operations aiming to provide benefits for the elderly in all four aspects, which were physical, mental, social and intelligent. All schools shared the same factor in terms of having key volunteer leaders working for the elderly, which earned them faith and trust of people in the community. However, the difference in the three schools was the key leaders in each area of different roles in the community, such as the mayor, the monk, and the community developers of local administration which had effect on the sustainability of the elderly school. In the terms of the outcome of development for elderly school in Yang Hom Sub-district (Hospital Area) was resulted from the need of the elderly network in this area. The main leader was the president of the elderly club, who gained the faith and trust of the people in the community. He was both an administrator and coordinator in organizing the Senior School Curriculum, taking the management model of the three elder schools as Best Practice and using it as school development together with consideration of the needs within area and limitations of work.

Keyword: Elderly, Elderly school, Best Practice

บทนำ

อายุขัยเฉลี่ยของประชากรทั่วโลกอยู่ที่ประมาณ 80 ปี โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมหรือกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว สถานการณ์แบบนี้ อาจทำให้เกิดช่องว่างทางอายุและก่อให้เกิดความไม่สมดุลของจำนวนประชากรในช่วงวัยต่าง ๆ ทำให้ประชากรในวัยทำงานมีจำนวนน้อยลง และจะต้องมีการรับผิดชอบประชากรผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้น ซึ่งการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของโลกเป็นผลมาจากอัตราการเกิดที่ลดลงและผู้คนมีอายุยืนยาวมากขึ้น (เพ็ญณี กันตะวงษ์ แนนธ และณรงค์ เกียรติคุณวงศ์, 2562, น.7) ในปี พ.ศ. 2561 ทั่วโลกมีประชากรรวมทั้งหมด 7,633 ล้านคน และมีประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไปมากถึง 990 ล้านคน (เพชรธยา แป้นวงษา และคนอื่น ๆ, 2563, น.43) และในปีพ.ศ.2560 มีการคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2562 จะเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทย มีประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าประชากรวัยเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี และยังคงคาดการณ์ต่อไปในปี พ.ศ. 2564 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ เมื่อประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่คำนิยามขององค์การสหประชาชาติ (United Nation) กำหนดไว้ว่าประเทศใดมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนเกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว (เครือวัลย์ มาลาศรี และภัทรธิดา ผลงาม, 2559, น.27) ซึ่งประเทศไทยเราได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุครั้งแรกในปี พ.ศ. 2548 เมื่อมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุมากกว่า 6 ล้านคน (พยงค์ ขุนสะอาด, 2563, น.34) และ ในปี พ.ศ. 2574 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมสูงอายุระดับสุดยอด เมื่อประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด (กิตติวรรณ จันทฤทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2562, น.66)

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุอย่างมากโดยเฉพาะการจัดสวัสดิการด้านต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุ รัฐบาลได้กำหนดให้มีการเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผนพัฒนาแห่งชาติตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (2545-2564) (สมคิด แทวกระโทก, 2560, น.158) เพื่อกำหนดทิศทางและนโยบายด้านผู้สูงอายุให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้นำเอานโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ เพราะสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุกระทบต่อการกำหนดนโยบายและทิศทางในการบริหารประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะนำไปใช้และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน รวมถึงการจัดบริการด้านสวัสดิการสังคมได้สอดคล้องกับปัญหาความต้องการและขนาดของประชากร การเตรียมการสำหรับระบบสวัสดิการของประเทศและรูปแบบบริการที่เหมาะสม รวมทั้งแนวทางสู่การปฏิบัติเพื่อ

ผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการในอนาคต (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2549, น.4) ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากังวลว่าในอนาคตอันใกล้รัฐบาลจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับ ผู้สูงอายุในประเทศ การหวังพึ่งสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุจากภาครัฐอย่างเดียวจึงไม่อาจเพียงพอต่อจำนวนและความต้องการของผู้สูงอายุในประเทศได้ เนื่องจากจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น รวมถึงสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น ทุกภาคส่วนในสังคมไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ครอบครัว และผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ จำเป็นต้องร่วมกันจัดสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุมากที่สุด โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้สูงอายุและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานที่ผ่านมาได้มีโครงการหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุของหลายหน่วยงาน อาทิ กรมกิจการผู้สูงอายุ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด การจัดสวัสดิการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) องค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ รวมถึง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และได้เกิดแนวคิด “โรงเรียนผู้สูงอายุ” โดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และการสนับสนุนจาก สสส. เพื่อให้มีการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุจากชุมชนหรือท้องถิ่น ดำเนินการภายใต้แนวคิดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนในการ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง” (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2560, น.4) เป็นพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันของผู้สูงอายุในเชิงสร้างสรรค์ มีกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพ มีการพัฒนาตนเองให้ทันโลก ทันเหตุการณ์ ให้มีการวางตัวที่เป็นแบบอย่างกับบุตรหลาน นำเคารพนับถือ และมีความเข้าใจในบุตรหลาน สามารถดึงศักยภาพของตนเองเพื่อมาช่วยเหลือสังคมมากขึ้น ในหลายพื้นที่ได้ดำเนินการจนประสบผลสำเร็จ และกลายเป็น “พื้นที่ต้นแบบ” ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและหน่วยงานจำนวนมาก เพื่อเตรียมพร้อมรับการเป็นสังคมสูงวัย เพราะสวัสดิการจากภาครัฐอย่างเดียวคงไม่เพียงพอต่อจำนวนและความต้องการของผู้สูงอายุ

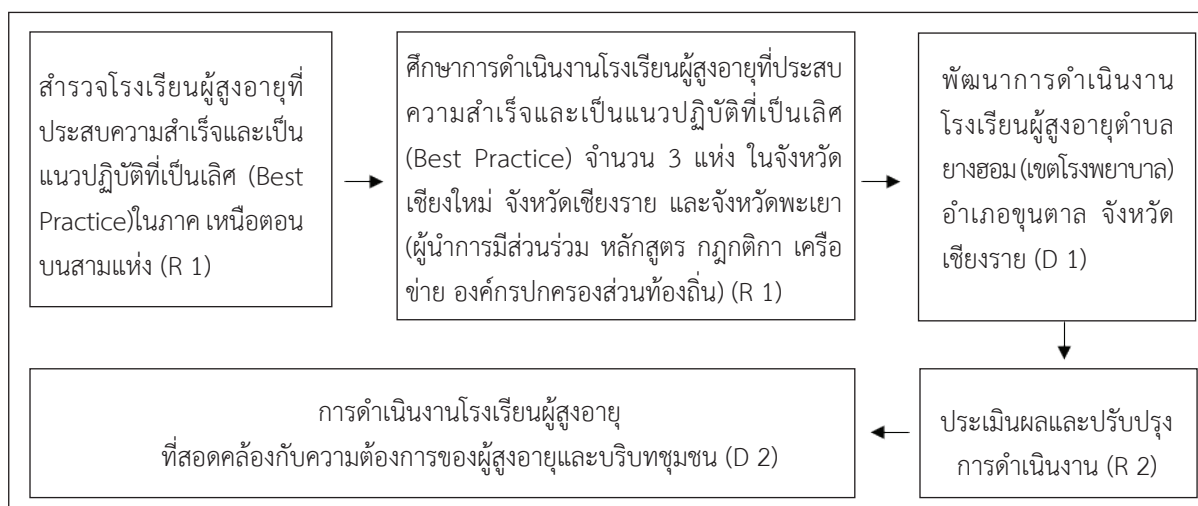
โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยรูปแบบหนึ่งที่ต้องการให้ผู้สูงอายุมีความรู้และมีความเข้าใจในเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพื่อให้ผู้สูงอายุรู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง โดยมีแนวคิดในการจัดการศึกษาด้านพื้นฐานของบริบทพื้นที่ อาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ และยังเป็นเวทีให้ผู้สูงอายุได้แสดงออกถึงภูมิปัญญาและมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกสู่คนในชุมชน อย่างไรก็ตาม โรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่ง ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและต้องปิดตัวลงไป เนื่องจากประสบกับปัญหาการดำเนินงานหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการจัดหลักสูตร การออกแบบกิจกรรม ขาดผู้นำ ขาดบุคลากร ขาดงบประมาณ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในพื้นที่ ฯลฯ ในขณะที่หลายพื้นที่ที่มีความต้องการเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุเพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างมากกับผู้สูงอายุ

พื้นที่ตำบลยางฮอม อำเภอดงตาล จังหวัดมุกดาหาร เป็นพื้นที่ที่มีเครือข่ายผู้สูงอายุที่มีความเข้มแข็ง และมีการจัดกิจกรรมผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องแต่ยังไม่มีการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ในขณะที่ในพื้นที่ใกล้เคียงมีโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุและเป็นประโยชน์อย่างต่อผู้สูงอายุ แก่นนำผู้สูงอายุได้มีความพยายามประสานกับหน่วยงานในพื้นที่ถึงการจัดตั้งโรงเรียนแต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ จึงได้ปรึกษากับ ทีมวิจัยซึ่งเคยเข้าไปทำงานวิจัยด้านผู้สูงอายุในพื้นที่มาก่อน และเป็นที่มาของคำถามการวิจัยครั้งนี้ว่าจะมีการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลยางฮอมได้อย่างไรและนำมาซึ่งการถอดบทเรียนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศหรือ Best Practice ในภาคเหนือตอนบนจำนวน 3 แห่ง คือ โรงเรียนผู้สูงอายุหัวฝาย อำเภอดงตาล จังหวัดมุกดาหาร โรงเรียนชราบาลวุฒิวิทยาลัย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนผู้สูงอายุดอกคำใต้ ดอนไชยพุทธศาสตร์ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นโรงเรียนผู้สูงอายุที่ก่อตั้งแรก ๆ และประสบความสำเร็จอย่างมาก และทำให้ผู้สูงอายุในพื้นที่ได้รับประโยชน์ในด้านการพัฒนาด้านร่างกายและจิตใจ เกิดสวัสดิการชุมชนที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามที่ผู้สูงอายุไม่สบายหรือเจ็บป่วย และยังเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานของหน่วยงานและชุมชนที่สนใจ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบและปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุแห่งใหม่คือ โรงเรียนผู้สูงอายุยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอดงตาล จังหวัดมุกดาหาร เพื่อให้มีการดำเนินงานที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการ และบริบทพื้นที่และสร้างความยั่งยืนให้กับการดำเนินงาน บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการจัดสวัสดิการในโรงเรียนผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุภาคเหนือตอนบน ได้รับงบประมาณการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ในภาคเหนือตอนบนสามแห่ง ได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดพะเยา
2. เพื่อพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เป็นการเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and development) มีการดำเนินงาน 4 ระยะ ได้แก่

1) ระยะที่หนึ่ง สำรวจข้อมูลโรงเรียนผู้สูงอายุในภาคเหนือที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) โดยใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารจากหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวข้องและการสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมจากช่องทางสื่อโซเชียลมีเดียที่มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลมาเลือกโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ จำนวน 3 แห่ง โดยมีโรงเรียนผู้สูงอายุหัวฝาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โรงเรียนขรบาลาวุฒิวิทยาลัย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนผู้สูงอายุดอกคำใต้ ดอนไชยพุทธศาสตร์ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 26 คน ประกอบไปด้วย พระสงฆ์ จำนวน 3 รูป แกนนำผู้สูงอายุ จำนวน 11 คน และวิทยากร จำนวน 6 คน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 6 คน เก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มกับแกนนำผู้สูงอายุ จำนวน 3 กลุ่ม (38 คน) และการสัมภาษณ์กลุ่มกับผู้สูงอายุที่เข้าโรงเรียนและแกนนำผู้สูงอายุ (22 คน) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสังเกตการณ์ แบบสัมภาษณ์ แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม และแนวคำถามในการสัมภาษณ์กลุ่ม

2) ระยะที่สอง เป็นระยะพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ขั้นตอนนี้เป็นการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุทั้ง 3 แห่งไปถ่ายทอดให้กับพื้นที่ตำบลยางฮอม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนผู้สูงอายุ ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การบริหารจัดการที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผู้นำและการสร้างผู้นำการพัฒนาเครือข่าย การพัฒนาหลักสูตร และการมีจิตอาสาในการทำงาน เพื่อนำไปสู่การวางแผนเพื่อพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุแห่งใหม่ นอกจากนี้ ยังได้พาแกนนำผู้สูงอายุไปศึกษาดูงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นต้นแบบจำนวนสองแห่ง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเพื่อให้เห็นแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนมากขึ้น ใช้วิธีการเลือกพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยแบบเจาะจง (Purposive) วิธีการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งหมด 12 คน ประกอบด้วย แกนนำผู้สูงอายุที่มีบทบาทในการจัดกิจกรรม จำนวน 5 คน พระสงฆ์ จำนวน 1 รูป และผู้สูงอายุในพื้นที่ จำนวน 6 คน การสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุและแกนนำผู้สูงอายุ จำนวน 2 กลุ่ม (19 คน) และการจัดเวทีชุมชนเพื่อหาแนวทางการดำเนินงานและวางแผนการเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกัน ที่ประกอบไปด้วย แกนนำผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ได้แก่

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และวิทยากรในโรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งสิ้น 80 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสังเกตการณ์ แบบสัมภาษณ์ แนวคำถามในการสนทนากลุ่มและหลักสูตรการจัดเวทีชุมชน

3) ระยะที่สาม เป็นระยะที่มีการเปิดโรงเรียนตามที่ได้มีการวางแผนงานร่วมกันไว้ กิจกรรมสำคัญคือ การเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) โดยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและองค์กรภาคีในพื้นที่ มีจำนวนคนเข้าร่วมทั้งหมด 212 คน ที่มาจากทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ ได้แก่ ผู้สูงอายุในพื้นที่ เครือข่ายชมรมผู้สูงอายุในอำเภอขุนตาลและอำเภอใกล้เคียง และเครือข่ายคลังปัญญาผู้สูงอายุจังหวัดเชียงราย เจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลขุนตาล สถานีตำรวจ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สมัชชาสุขภาพจังหวัดเชียงราย และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงราย

4) ระยะที่สี่ เป็นระยะการประเมินผลการดำเนินการโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) หลังเปิดได้ประมาณหนึ่งเดือนเพื่อหาแนวทางพัฒนาโรงเรียน ประเมินผลสำเร็จของการดำเนินงาน จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการและแกนนำผู้สูงอายุ ประเมินความพึงพอใจของผู้สูงอายุ โดยใช้แบบสอบถาม

การเก็บข้อมูลทุกครั้งได้มีการขออนุญาตจากกลุ่มเป้าหมายเพื่อขอคำยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อเป็นการปฏิบัติตามแนวจริยธรรมงานวิจัยในมนุษย์ และการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการเก็บข้อมูลตลอดระยะเวลาดำเนินงาน และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เก็บข้อมูลในช่วงเวลาและสถานที่แตกต่างกัน

ผลการวิจัย

การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นโรงเรียนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ หรือ BEST PRACTICE ในภาคเหนือตอนบน จำนวน 3 แห่ง

1. การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุหัวฝาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

โรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายเป็นโรงเรียนผู้สูงอายุที่เริ่มจากความสนใจของพระที่เห็นปัญหาผู้สูงอายุในชุมชนก่อน โดยเริ่มตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2554 เริ่มต้นจาก ท่านพระครูปิยวรรณพิพัฒน์ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย เห็นสภาพปัญหาสังคมหลายอย่างที่เกิดขึ้น ชุมชน ปัญหาเรื่องสุขภาพของผู้สูงอายุ ปัญหาผู้สูงอายุถูกฉ้อโกงจากคนในครอบครัว และถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนรอบข้างเพียงเพราะ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ไม่ได้รับการศึกษา “ถูกหลอกให้พิมพ์ลายนิ้วมือลงในเอกสารโอนและจำนองที่ดินจากคนในครอบครัว” ปัญหาผู้สูงอายุอยู่บ้านเพียงลำพัง จนก่อให้เกิดปัญหาภาวะซึมเศร้า และนำไปสู่ปัญหาการฆ่าตัวตายได้ การก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุเริ่มจากการพูดคุยและเสนอความคิดเห็นผ่านเวทีการประชุมต่าง ๆ ในชุมชน มีการนัดหมายประชุมประธานชมรมผู้สูงอายุหมู่บ้านทั้ง 18 หมู่บ้านและชมรมผู้สูงอายุตำบล ในครั้งแรกมีจำนวนผู้สูงอายุที่สมัครเรียน จำนวน 101 คน แยกเป็นชาย 25 คนและหญิง 76 คน เปิดเรียนอย่างเป็นทางการในวันที่ 4 ธันวาคม 2554 จัดตั้งเป็น “โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลสันกลาง” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย” เนื่องจากใช้สถานที่ดำเนินการที่วัดหัวฝาย งบประมาณเริ่มก่อตั้งและการดำเนินงานในปีแรกได้รับการสนับสนุนโดย ท่านพระครูปิยวรรณพิพัฒน์ และผู้สูงอายุที่มาเรียนช่วยกันสมทบ ปัจจุบันทางโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายได้ขึ้นทะเบียนจัดตั้งเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ ทำให้การดำเนินงานคล่องตัวขึ้นและสามารถขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภายนอกได้

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เพื่อให้ผู้สูงอายุได้พบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน พัฒนาตนเองให้ทันสมัย ทันโลก ทันเหตุการณ์ เข้าใจเด็กและลูกหลาน เข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของตนเอง ดึงศักยภาพที่มีไปถ่ายทอดให้คนในชุมชน อาทิ ความสามารถทางด้านดนตรี การประกอบอาหาร งานฝีมือ เป็นการสร้างความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของตนเอง และที่สำคัญคือเพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง อารมณ์แจ่มใสเบิกบาน

หลักสูตรที่ทางโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายไม่มีชั้นปีเนื่องจากการมองว่า “การเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด” สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเนื้อหาหลักสูตรมี 9 ประเภทคือ 1) พระพุทธศาสนา 2) สุขภาพ ร่างกาย จิตใจ ฟัน ภายภาพบำบัด จิตวิทยา รำไท่เก๊ก รำวงย้อนยุค กีฬา 3) สังคม (กฎหมาย วัฒนธรรม จราจร) 4) ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ล้านนา 5) สมุนไพร 6) อาชีพ (การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การนำวัสดุเหลือใช้มาประยุกต์ ตักดาการบูร การทำขนมไทย ขนมพื้นบ้าน ทำของที่ระลึก ทำผ้าพันคอ

ทำผ้าเช็ดเท้า เหยี่ยวโยรปรายทาน 7) ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาเวียดนาม (ฟัง พูด อ่าน เขียน) 8) คอมพิวเตอร์ พื้นฐาน และ 9) เกษตรตามแนวพระราชดำริและเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย มีการจัดการศึกษาที่ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ และไม่ได้เน้นเนื้อหาที่มากเกินไป และยังมีการส่งเสริมให้เกิดอาชีพและรายได้ให้กับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งมีกฎและกติกาในการออมเงินเพื่อเป็นกองทุนช่วยเหลือและดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มีการขยายและเชื่อมโยงเครือข่ายโรงเรียนผู้สูงอายุในระดับจังหวัดเชียงรายนระดับภาค และระดับประเทศ เป็นแหล่งเรียนรู้ในการศึกษาดูงานของหน่วยงานและชุมชนจำนวนมาก

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โรงเรียนประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ผู้นำหลักที่มีความตั้งใจในการทำงานเพื่อผู้สูงอายุ เป็นทั้งผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนและเป็นผู้ประสานความร่วมมือทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน คือท่านพระครูปิยวรมณีพัฒน์ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย เป็นแกนนำที่มีศักยภาพในการประสานการดำเนินงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ปัจจุบันได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐจำนวนมาก มีการขยายเครือข่ายโรงเรียนทั้งในระดับชุมชน เครือข่ายระดับอำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ประเทศ และยังขยายไปยังต่างประเทศด้วย ปัจจุบันมีจำนวนโรงเรียนในเครือข่ายทั้งหมดมากกว่า 150 โรงเรียน 2) ความร่วมมือจากผู้สูงอายุและครอบครัวผู้สูงอายุ รวมถึงชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทุกภาคส่วน และ 3) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง เพราะมีผลการดำเนินงานในด้านการขยายเครือข่ายที่เป็นที่ประจักษ์

ปัญหาการดำเนินงานพบในช่วงเริ่มก่อตั้งโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความเข้าใจของผู้สูงอายุและคนในครอบครัวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การจัดกิจกรรม ความชัดเจนในด้านกิจกรรมการเรียนการสอน หลักสูตร ส่งผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ ทำให้บุตรหลานและครอบครัวของผู้สูงอายุมีความเป็นห่วงในสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ อาทิ กลัวมีจำนวนผู้สูงอายุมากเกินไป กลัวผู้สูงอายุเกิดอุบัติเหตุ เช่น หกล้ม กลัวห้องน้ำไม่เพียงพอสำหรับผู้สูงอายุ แต่หลังจากได้ดำเนินการไประยะหนึ่งก็ได้สร้างความมั่นใจให้กับผู้สูงอายุและครอบครัว

2. โรงเรียนขรบาลวุฒิวิทยาลัย อำเภอคอยสะแก จังหวัดเชียงใหม่

เป็นโรงเรียนผู้สูงอายุที่ริเริ่มดำเนินงานโดย นายเฉลิม สารแปง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชิงดอย อำเภอคอยสะแก เป็นแกนนำหลักที่ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุ โรงเรียนขรบาลวุฒิวิทยาลัยประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับประเทศและในระดับนานาชาติ มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปศึกษาดูงานจำนวนมาก เริ่มจากเครือข่ายผู้สูงอายุมีการรวมตัวกัน ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2554 จากการที่พบเห็นปัญหาซึมเศร้าของผู้สูงอายุในชุมชนและปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้น เครือข่ายผู้สูงอายุจึงได้หารือกันเพื่อสร้างกลุ่มช่วยเหลือผู้สูงอายุในการสร้างอาชีพ ส่งเสริมสุขภาพกาย และสุขภาพจิต และต้องการมีพื้นที่ทำกิจกรรมกลุ่ม จึงได้เริ่มหารือกับทางเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอยสะแก และทางสำนักงานเทศบาลตำบลเชิงดอย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลตำบลเชิงดอย และได้รับการสนับสนุนด้านสถานที่จากเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอยสะแก โดยก่อตั้งโรงเรียนขรบาลวุฒิวิทยาลัยขึ้นในปี พ.ศ. 2556 จำนวนนักเรียนในช่วงปีแรกมีประมาณ 300 คน เป็นผู้สูงอายุในเทศบาลตำบลเชิงดอยจำนวน 10 หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความรู้และเข้าใจในการรักษาสุขภาพ วัฒนธรรมและเทคโนโลยี มีทักษะด้านอาชีพ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นการสร้างคุณค่าให้กับผู้สูงอายุสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังให้คนรุ่นหลังได้เล็งเห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ เป็นศูนย์ส่งเสริมอาชีพและถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการสร้างเครือข่ายการดูแลผู้สูงอายุ เป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและศูนย์กลางในการจัดการระบบดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลเชิงดอย แนวคิดการก่อตั้งโรงเรียนเพื่อให้มีพื้นที่ในการรวมตัวของผู้สูงอายุในชุมชน ส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่สร้างความสุขและเสียงหัวเราะให้กับผู้สูงอายุ

หลักสูตรการเรียน ในหนึ่งปีมีสองภาคเรียน โดยมีการเปิดเรียนทุกวันพุธ เนื้อหาในหลักสูตรไม่ได้มุ่งเน้นทางด้านวิชาการ เพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ทั้งในด้านวิชาการและภูมิปัญญาอยู่แล้ว แบ่งออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ เทคโนโลยีสารสนเทศ การส่งเสริมอาชีพและสวัสดิภาพ การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และการส่งเสริมสุขภาพ โรงเรียนจึงได้มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความสุข ร่าเริงแจ่มใส มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่สมบูรณ์ เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาซึ่งกันและกันของผู้สูงอายุ มีการมอบประกาศนียบัตรเรียก “ปริญญาชีวิต บัณฑิตปัจฉิมวัย” ให้กับนักเรียน โดยมีกฎกติกาคือหากมีเวลา

เรียนไม่ครบ 70% จะไม่มีสิทธิ์ในการรับ โดยกำหนดเรียนจบ 1 ปี รับปริญญาตรี เรียนจบ 2 ปี รับปริญญาโท และเรียนจบ 3 ปี รับปริญญาเอก และเปิดโอกาสให้คนที่จบแล้วกลับมาเรียนได้ตลอด

การดำเนินงานมีคณะกรรมการของโรงเรียนที่มาจากหลายภาคส่วนในพื้นที่ ทั้งพระสงฆ์ แกนนำผู้สูงอายุ และตัวแทนหน่วยงานในชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนของเทศบาลตำบลเชิงดอยเป็นผู้รับผิดชอบ การดำเนินงานหลัก มีการประสานการทำงานกับทีมงานที่เป็นแกนนำผู้สูงอายุและทีมวิทยากรทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน โดยเน้นการรับฟังความต้องการในการจัดหลักสูตรจากผู้สูงอายุเป็นหลัก เช่น ต้องการความรู้หรือเนื้อหาใดบ้างจะประสานวิทยากรมาให้ความรู้ มีกฎและกติกาของโรงเรียนที่ร่วมกันสร้างขึ้น ได้แก่ การนำเอาอาหารมารับประทานด้วยกัน การนำพืชผักสวนครัวที่มีมาจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนกันในช่วงก่อนเข้าโรงเรียนและมีการเก็บเงินเป็นกองทุนส่วนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยหรือต้องการความช่วยเหลือ

ความสำเร็จของโรงเรียนชรบาบลวุฒิวิทยาลัยมาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำหลัก คือ นายเฉลิม สารแปง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชิงดอย ทำหน้าที่เป็นเป็นผู้ริเริ่มและเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน รวมถึงเป็นผู้จัดหางบประมาณจากภายนอกให้กับโรงเรียน และเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณส่วนตัวในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนชรบาบลวุฒิวิทยาลัยอย่างต่อเนื่อง 2) มีเครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนจำนวนมากที่สนับสนุนโรงเรียน 3) งบประมาณที่มีอย่างต่อเนื่องจากการประสานของนายกเทศมนตรี เพราะเป็นที่รู้จักและมีเครือข่ายที่กว้างขวาง

ปัญหาการดำเนินงานพบว่า เป็นเรื่องความเข้าใจของผู้สูงอายุและคนในครอบครัวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การจัดกิจกรรม : ซึ่งส่งผลต่อจำนวนการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุไม่ได้มากเท่าที่ควร โดยเฉพาะในช่วงแรกของการก่อตั้งโรงเรียน และปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งฝักฝ่ายของการเมืองท้องถิ่น เนื่องจากผู้นำหลักของโรงเรียนคือนายกเทศมนตรีส่งผลให้ผู้สูงอายุและบุคลากรที่อยู่ฝ่ายการเมืองตรงข้ามไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะไม่ต้องการสนับสนุน

3. โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลดอกคำใต้ ดอนไชยพุทธศาสตร์ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ก่อตั้งครั้งแรกวันที่ 1 เมษายน 2558 มีผู้สูงอายุมาจากเกือบทุกหมู่บ้านในตำบล โรงเรียนได้ใช้ศาลาการเปรียญของศูนย์พุทธศาสนา วันอาทิตย์ วัดดอนไชย เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน ภายใต้การสนับสนุนจากท่านพระครูสุวิมลสารคุณ เจ้าคณะตำบลดอกคำใต้ ดังนั้นจึงใช้ชื่อ “ดอนไชยพุทธศาสตร์” ตามหลังชื่อโรงเรียน การก่อตั้งครั้งแรกได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลดอกคำใต้ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ตามโครงการขับเคลื่อนการพัฒนากระบวนการดูแลผู้สูงอายุ เริ่มก่อตั้งมีจำนวนผู้สูงอายุเข้าร่วมทั้งหมด 82 คน โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานในพื้นที่ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลดอกคำใต้ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลดอกคำใต้ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน จิตอาสาในพื้นที่ และครอบครัวผู้สูงอายุที่ให้การสนับสนุน ปัจจุบันยังมีการดำเนินงานอยู่ แต่ได้หยุดชั่วคราวไปช่วงมีการระบาดของโรคโควิด-19 แนวคิดการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลดอกคำใต้ ดอนไชยพุทธศาสตร์ ใช้รูปแบบกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการทุกภาคส่วนในชุมชน ภายใต้แนวคิด “ร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมสุข”

วัตถุประสงค์การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลดอกคำใต้ เกิดจากความตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง มีจำนวนผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยเรื้อรังมากขึ้น ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพร่างกาย ปัญหาสุขภาพจิต ภาวะซึมเศร้า จนนำไปสู่ปัญหาการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ยังต้องการให้ผู้สูงอายุเข้าใจและรู้เท่าทันสังคม รวมถึงส่งเสริมรายได้จากการจัดกิจกรรมอาชีพ

ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ในหนึ่งปีมีสองภาคเรียน โดยเปิดทุกวันอังคาร หลักสูตรแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ปีที่ 1: หลักสูตรขั้นต้น เน้นการรู้จริง ปีที่ 2: หลักสูตรชั้นกลาง เน้นการรู้จริงและปฏิบัติได้ และ ปีที่ 3: หลักสูตรขั้นสูง เน้นการรู้จริง ปฏิบัติได้และถ่ายทอดเป็น แบ่งเนื้อหาออกเป็นรายวิชา เช่น ด้านพุทธศาสนา ส่งเสริมสุขภาพ ส่งเสริมอาชีพ คอมพิวเตอร์ กฎหมายเบื้องต้น และกิจกรรมชุมชนที่เน้นการสนทนาการ เช่น ดนตรีพื้นบ้าน เพื่อสร้างรอยยิ้มและความสุขให้กับผู้สูงอายุ

การดำเนินงานของโรงเรียนมีคณะกรรมการบริหารโรงเรียนที่มาจากทั้งแกนนำผู้สูงอายุและหน่วยงานในพื้นที่ที่เข้ามาช่วยกัน แต่การจัดกระบวนการมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลดอกคำใต้เป็นผู้ดำเนินการหลัก และมีบทบาทในการประสานการดำเนินงานกับหน่วยงานในพื้นที่และนอกพื้นที่

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียน ได้แก่ 1) มีผู้นำหลักทางความคิดที่มีบทบาทสำคัญในการรวมจิตใจของคนในชุมชนคือ พระครูสุวิมล สารคุณ เจ้าคณะตำบลดอกคำใต้ 2) ความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ในการ

จัดกิจกรรม อาทิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพัฒนาชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล (รพ.สต.) โรงพยาบาลชุมชน สถานีตำรวจ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) สำนักงานเกษตร และมหาวิทยาลัยในพื้นที่

สรุปผลการศึกษาดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จทั้งสามแห่ง พบว่ามีเป้าหมายเหมือนกันคือ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับผู้สูงอายุทั้ง 4 ด้านคือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จที่เหมือนกันคือ การมีผู้นำหลักที่มีความตั้งใจและมีจิตอาสาทำงานเพื่อผู้สูงอายุ ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากคนในชุมชน แต่โรงเรียนทั้งสามแห่งแตกต่างกันตรงที่ผู้นำหลักในแต่ละโรงเรียนมีบทบาทในชุมชนไม่เหมือนกันคือ นายกเทศมนตรี พระสงฆ์ และนักพัฒนาชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืนของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วย เช่น ในกรณีของผู้นำหลักที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่น เช่น โรงเรียนขรบาลวุฒิวิทย์วิทยาลัย เมื่อนายกเทศมนตรีหมดวาระลงก็ทำให้กิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุลดลงไปมาก แม้จะยังมีการดำเนินการตามปกติ เพราะขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภายนอก

ปัญหาการดำเนินงานที่พบทั้งสามโรงเรียน ได้แก่ ความเข้าใจของผู้สูงอายุและคนในครอบครัวเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การจัดกิจกรรม โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ยังไม่มีรายละเอียดการดำเนินงานที่ชัดเจน ยังไม่มีวิทยากรและอยู่ระหว่างการปรับตัวเพื่อจัดกิจกรรมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ จึงทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุมีไม่มากนัก และหลังจากจัดกิจกรรมไปสักระยะหนึ่ง มีความชัดเจนเรื่องกิจกรรม ในโรงเรียน รวมถึงการแนะนำและชักชวนของผู้สูงอายุด้วยกันเองจึงทำให้มีจำนวนผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น นอกจากนี้ การเดินทางของผู้สูงอายุก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ทั้งสามโรงเรียนมี เพราะโรงเรียนอยู่ห่างออกไปจากชุมชน ต้องมีการเดินทางไปร่วมกิจกรรม บุตรหลานบางคนจึงเป็นห่วงเรื่องสุขภาพและอยากให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม แม้ว่าจะมีรถรับส่งจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม

หลังจากศึกษาดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุทั้ง 3 แห่งแล้ว ทำให้เห็นปัจจัยแห่งความสำเร็จของโรงเรียนแต่ละแห่งที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ได้แก่ แกนนำ ชุมชนผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและคนในชุมชน กฎกติกา หลักสูตร เครือข่าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และได้นำเอาปัจจัยแห่งความสำเร็จดังกล่าวไปปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ตำบลยางฮอม มีผลการพัฒนาดังนี้

ผลการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ข้อมูลจากการศึกษาและถอดบทเรียนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จทั้งสามแห่งในระยะแรกของโครงการ ได้นำมาสู่การพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ที่เกิดจากความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลยางฮอม สืบเนื่องจากผู้สูงอายุในพื้นที่เห็นว่าพื้นที่ใกล้เคียงที่มีการจัดโรงเรียนผู้สูงอายุแล้วเป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ เป็นเหมือนเวทีพบปะแลกเปลี่ยนความรู้และเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ ทำให้ได้นั่งพูดคุยและหารือกัน ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่ดีขึ้นเพราะมีผู้สูงอายุในพื้นที่หลายคนไม่มีบุตรหลานดูแล บางคนไม่มีเพื่อนคุย และบางคนเป็นโรคซึมเศร้า แกนนำผู้สูงอายุจึงได้ปรึกษากับทีมวิจัยว่ามีความต้องการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุขึ้นเพื่อเป็นการสร้างเวทีพบปะระหว่างผู้สูงอายุในพื้นที่ ซึ่งเป็นช่วงที่ทีมวิจัยได้มีโอกาสไปทำงานในพื้นที่อำเภอขุนตาล ดังนั้น จุดเริ่มต้นของการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอมจึงมีความแตกต่างจากโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสามแห่งที่ได้ศึกษาในช่วงแรก

เมื่อชุมชนมีความต้องการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ กระบวนการดำเนินงานจึงเริ่มจากประสานชมรมผู้สูงอายุตำบลยางฮอมได้ประสานขอคำปรึกษาและขอรับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลขุนตาล ครูการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ในพื้นที่ และเทศบาลตำบลยางฮอม เพื่อร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ และได้มีการประชุมแกนนำผู้สูงอายุในแต่ละหมู่บ้านเพื่อหารือถึงความเป็นไปได้ในการก่อตั้งโรงเรียน โดยร่วมกันพิจารณาในประเด็น 4 เรื่องคือ 1) กลุ่มผู้สูงอายุที่จะเข้าร่วมกิจกรรม 2) โครงสร้างคณะกรรมการในการดำเนินงาน 3) หลักสูตรการเรียนหรือกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุ และ 4) กองทุนหรืองบประมาณในการดำเนินงาน ในระหว่างที่มีการขับเคลื่อนในชุมชนก็ได้มีอาสาสมัครในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเป็นวิทยากรในด้านการสนทนาการได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจที่เกษียณราชการแล้ว และครูภูมิปัญญาในชุมชน ทำให้เห็นแนวทางและความเป็นไปได้ในการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม

โครงการได้เริ่มกระบวนการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม จากการชวนคิดชวนคุยเกี่ยวกับการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งในด้านบวกและด้านลบ การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการก่อตั้งโรงเรียน ในช่วงแรกเป็นการร่วมหารือกับแกนนำผู้สูงอายุในพื้นที่ การให้คำปรึกษาและแนะนำแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน และสามารถพึ่งตนเองได้ มีกิจกรรมในการพัฒนาดังนี้

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้จากการวิจัยในช่วงแรกของโครงการให้กับแกนนำในพื้นที่ เกี่ยวกับการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสามแห่ง เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน ได้แก่ การมีส่วนร่วม การสร้างผู้นำ การพัฒนาเครือข่าย การบริหารจัดการ และการพัฒนาหลักสูตร ที่มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล)

2. การศึกษาดูงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ โครงการได้พาแกนนำผู้สูงอายุตำบลยางฮอม ไปศึกษาดูงานที่โรงเรียนผู้สูงอายุจำนวน 2 แห่งคือ โรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย และโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่อำเภอขุนตาลที่มีบริบทใกล้เคียงกัน โดยได้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดและการดำเนินงาน จากทั้งสองโรงเรียน และความยั่งยืนในการทำงาน หลังจากดูงานทั้งสองแห่งแล้วแกนนำจึงได้กลับมาหารือแนวทางดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่อีกครั้ง

3. การจัดเวทีชุมชน หลังจากแกนนำได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จแล้ว จึงได้จัดเวทีชุมชนขึ้น เพื่อหาแนวทางการดำเนินการและวางแผนเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกัน

4. เปิดโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 โดยใช้อาคารห้องประชุมของหมู่บ้านยางฮอม มีจำนวนผู้สูงอายุที่ร่วมกิจกรรมวันแรก 87 คน ได้รับความร่วมมือ จากหลายหน่วยงานในพื้นที่ที่เข้ามาสนับสนุน มีเครือข่ายผู้สูงอายุระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และเครือข่ายคลังปัญญาผู้สูงอายุระดับจังหวัดเข้าร่วม รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงรายด้วย โดยใช้งบประมาณที่ผู้สูงอายุร่วมกันสมทบจำนวน 4,000 บาท และโครงการได้สนับสนุนงบประมาณดำเนินการ จำนวน 30,000 บาท ในช่วงเริ่มต้นโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) เปิดเรียนเดือนละครั้ง คือเปิดทุกวันพุธที่สองของเดือน มีการตั้งกฎกติกาของโรงเรียน คือ การขาดเรียนขอให้มีการแจ้งเหตุผลกับคณะกรรมการ สามารถแจ้งผ่านเพื่อนที่อยู่ใกล้บ้านได้ ให้นักเรียนทุกคนใส่เสื้อสีขาวเพราะเป็นสีที่ผู้สูงอายุทุกคนมีอยู่แล้ว ทำให้ดูเป็นระเบียบและสวยงาม

บทบาทของทีมนักวิจัยในช่วงนี้ คือการเป็นที่ปรึกษาและให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง การสนับสนุนด้านการจัดกิจกรรมในช่วงแรกส่วนใหญ่มาจากเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลขุนตาลที่ได้ช่วยด้านการตรวจสุขภาพผู้สูงอายุ และเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ และครูการศึกษาจากระบบการและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) อำเภอขุนตาล มีการอบรมด้านอาชีพเสริม เจ้าหน้าที่ตำรวจในชุมชนที่เกษียณราชการแล้วและมีจิตอาสา เป็นผู้จัดกระบวนการ และมีครูภูมิปัญญาในชุมชนที่ให้ความรู้ด้านการจักสาน การทอผ้า และความรู้เรื่องสมุนไพร

5. การประเมินผลการดำเนินงาน หลังจากเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) ได้ประมาณหนึ่งเดือน ได้มีการประเมินผลการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงาน โดยเฉพาะในด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก การหาจิตอาสาทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมาช่วยให้จัดกิจกรรมให้มากขึ้น และการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

โครงการได้มีการติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) หลังจากเปิดโรงเรียนเป็นระยะ ๆ ในด้านผลการดำเนินงานพบว่า ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีจำนวนผู้สูงอายุ ที่เข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จาก 87 คน เป็น 98 และ 134 และสูงสุดมีจำนวนถึง 180 คน งบประมาณ ที่ได้รับการสนับสนุนนำไปจัดหาอุปกรณ์และสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงแรกได้รับความร่วมมือด้านวิทยากรจากโรงพยาบาลขุนตาล ครูการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) พระสงฆ์ และข้าราชการตำรวจที่เป็นจิตอาสา แต่ต่อมาได้มีจิตอาสาในชุมชนเข้ามาช่วยมากขึ้น รวมถึงผู้สูงอายุที่เป็นปราชญ์ชุมชนได้เข้ามาเป็นวิทยากรให้ความรู้ตามที่ถนัด เมื่อประสบปัญหาการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในช่วงปลายปีพ.ศ. 2562 โรงเรียนได้หยุดการดำเนินงานลงชั่วคราวและปัจจุบันได้เริ่มกลับมาเปิดอีกครั้ง

ด้านปัญหาการดำเนินงานมีดังนี้ 1) การเดินทางมาร่วมกิจกรรม เพราะไม่มีรถรับส่ง บางหมู่บ้านอยู่ไกลจากโรงเรียน การเดินทางมาร่วมกิจกรรมจึงต้องอาศัยบุตรหลานมาส่งและรับกลับ หากบุตรหลานไม่ว่าง หรือไม่มียานพาหนะ ผู้สูงอายุก็ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ 2) วิทยากรที่ให้ความรู้ไม่เพียงพอ ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้งหลังต่อมาได้มีจิตอาสาในชุมชนมาร่วมเป็นวิทยากรมากขึ้น เช่น ครูภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ 3) ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของคนในชุมชนส่งผลต่อการจัดกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นการแสดงออก เนื่องจากในพื้นที่มีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนพื้นเมืองกับกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน จึงพบว่าเวลาที่มีกิจกรรมที่ต้องแสดงออกคนเมี่ยนจะเข้าร่วมกิจกรรมน้อย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศ ในภาคเหนือตอนบนทั้งสามแห่งพบว่า เป็นการจัดโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มีปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จที่สำคัญคือการมีผู้นำในการดำเนินงานที่มีความตั้งใจสูง มีจิตสาธารณะ และมีความจริงจังกับการทำงาน และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ขวัญสุดา เชิดชูงาม (2563) ที่ว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลความสำเร็จของโรงเรียนผู้สูงอายุ คือ ปัจจัยด้านการมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ทุ่มเท มีเป้าหมายชัดเจนในการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและการมีส่วนร่วมกันภายในองค์กรหรือชุมชน การมีผู้นำที่มีแตกต่างกันของโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสามแห่งทำให้เกิดความแตกต่างในด้านความยั่งยืนของโรงเรียนด้วย กล่าวคือ ปัจจุบันการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุชาวบาหลวงวิทยาลัย อำเภอค้อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้หยุดดำเนินการไปในช่วงก่อนมี การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เนื่องจากมีจำนวนผู้สูงอายุลดจำนวนลง และผู้นำที่เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการได้หมดวาระจากการดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรี ทำให้งานไม่มีความต่อเนื่อง ส่วนโรงเรียนผู้สูงอายุหัวฝาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย และโรงเรียนดอกคำใต้ตอนไชยพุทธศาสตร์ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ยังมีการดำเนินงานอยู่แม้ว่าจะได้หยุดดำเนินการช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ก็ตาม ผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมาก ในการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ต้องได้รับทั้งความศรัทธา ความเคารพ และความเชื่อถือจากผู้สูงอายุ และคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของโกสินทร์ ชีทางดี (2562) ที่พบว่าแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้ประสบความสำเร็จในจังหวัดลพบุรี คือการมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ทุ่มเท เสียสละ และมีความมุ่งมั่น การมีเป้าหมายชัดเจนและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมและความรู้สึกเป็นเจ้าของการมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหนุนเสริม

ด้านหลักสูตรการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสามแห่งพบว่า เป็นหลักสูตรที่มีการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ผู้สูงอายุสนใจเข้าร่วมกิจกรรม และเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชน มีลักษณะการใช้ชุมชนเป็นฐานในการออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรม สอดคล้องกับการศึกษาของ สมคิด แทวกระโทก (2560) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ควรจัดการหลักสูตรให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่เพราะผู้สูงอายุแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ในด้านสังคมควรมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการในวันสำคัญต่าง ๆ โดยให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมเป็นครอบครัว ด้านสุขภาพอนามัย องค์การบริหารส่วนตำบล ควรร่วมกันปฏิบัติงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยใช้กลยุทธ์เชิงรุกในการให้ความรู้หรือการจัดกิจกรรม ส่วนในด้านนันทนาการ ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดสำนึกด้านจิตใจ เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และยังสอดคล้องกับ มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์ (2562) ที่พบว่าการพัฒนาแบบโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้น โรงเรียนผู้สูงอายุต้องพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับนโยบายของประเทศด้วย โดยการนำหลักสูตรตามความต้องการของผู้เรียนและเครือข่ายในชุมชน มีการปรับปรุงหลักสูตรให้มีความทันสมัย เพื่อลดอาการติดบ้าน หรือมีการจัดหลักสูตรโดยให้ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์หรือเป็นปราชญ์ชุมชนมาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้สูงอายุด้วยกัน และมีการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตและกิจกรรมเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ และมีการหาทุนเพื่อให้สามารถสร้างรายได้และพึ่งตนเองได้

สิ่งที่น่าสนใจจากการศึกษาทั้งสี่โรงเรียนผู้สูงอายุพบว่าได้นำเอาเนื้อหาด้านพุทธศาสนา หรือธรรมะมาจัดเป็นหลักสูตรของโรงเรียนมีทั้งการนิมนต์พระมาเป็นวิทยากร และการจัดกิจกรรมธรรมะสัญจร ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระชาญณรงค์ อดตพนโต (2564) ได้ศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุเกี่ยวกับรูปแบบการดูแลผู้สูงอายุ เชิงพุทธของโรงเรียนผู้สูงอายุ ในอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่ามีการนำเอาที่ยึดเหนี่ยวด้านจิตใจเข้ามาเป็นหนึ่ง ในรูปแบบของการดูแลผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ เช่น การพัฒนาสวัสดิการการดูแลผู้สูงอายุด้วยการเผยแผ่ธรรมะ ผ่านกิจกรรมธรรมะสัญจร และวันสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับใช้หลักสูตรการดูแลผู้สูงอายุ ให้เข้ากับลักษณะของพื้นที่ในทีนี้คือสังคมชาวพุทธ

ด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย พบว่าเป็นปัจจัยในด้านของกระบวนการพัฒนาเพื่อให้เกิดการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุที่มาจากความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ นับเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้โรงเรียนมีการดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน และปัจจัยด้านผู้นำที่เป็นประธานชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่ที่เป็นนักประสานการทำงานที่ดีและมีจิตสาธารณะสูง รวมถึงปัจจัยด้านหลักสูตรที่ได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง เน้นการร่วมมือกันหลายหน่วยงานในพื้นที่เพื่อให้เกิดความหลากหลายของเนื้อหาและวิทยากร ส่งผลให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จมาจนถึงปัจจุบัน

การที่โรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสี่แห่งที่ได้ศึกษาและพัฒนาการดำเนินงานได้มีการจัดหลักสูตรที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ทั้งในด้านการสืบค้นและส่งเสริมภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่มีอยู่และมีการถ่ายทอดไปยังคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เป็นการสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่มีอยู่ไปยังคนรุ่นใหม่ โรงเรียนผู้สูงอายุ จึงเปรียบเสมือน “คลังภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน” ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นการจัดการโดยชุมชน โดยไม่ต้องรอให้หน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกเข้าไปจัดการให้ โรงเรียนผู้สูงอายุยังเป็นเวทีที่เปิดโอกาส ให้คนในชุมชนที่มี “จิตสาธารณะ” ได้ทำงานเพื่อสังคมมากขึ้น เป็นการสร้างและพัฒนาแกนนำในชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ โรงเรียนผู้สูงอายุยังเป็นสถานที่ที่สร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชน และสร้างรักและความเข้าใจในผู้สูงอายุที่มีธรรมชาติเปลี่ยนไป เช่น มีการรับฟังซ้ำ ซ้ำหลังซึ่ลิม จำไม่ได้ การทำงานในโรงเรียนผู้สูงอายุจึงต้องใช้ทักษะในการสื่อสารอย่างมากและมีความอดทนสูง การจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นความท้าทายของชุมชนและท้องถิ่นที่จะต้องวางแผนและกำหนดเป้าหมายเพื่อดูแลผู้สูงอายุในชุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชน ไม่ให้ผู้สูงอายุต้องอยู่โดดเดี่ยวลำพัง

ปัญหาในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสี่แห่งที่ได้ศึกษาและพัฒนาการดำเนินงานพบว่า มีทั้งในด้านความเข้าใจในวัตถุประสงค์การก่อตั้งโรงเรียน การขาดวิทยากร การเดินทางไปโรงเรียนนับว่าเป็นปัญหาของทุกโรงเรียน ที่ต้องอาศัยบุตรหลาน หรือญาติไปรับและส่ง ถึงแม้ว่าบางพื้นที่จะมีรถรับส่งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม บางพื้นที่อยู่ไกลจากโรงเรียน นับว่าสอดคล้องกับการศึกษาของหลาย ๆ คน เช่น โกลิธล์ ชีทาดี (2562) ที่ระบุว่าปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลพบุรีมีในด้านความเจ็บป่วย การไม่สามารถเดินทางร่วมกิจกรรมได้เพราะขาดยานพาหนะ มีที่พักอยู่ห่างไกลที่ตั้งโรงเรียน ขาดวิทยากรในพื้นที่ นอกจากนี้ ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่ส่งผลต่อการจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญหากต้องมีการตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพื้นที่ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงและสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างราบรื่น

การจัดสวัสดิการในรูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าถึงโอกาสในการศึกษา เป็นการจัดการศึกษาตลอดชีวิตและตามอัธยาศัย จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าการจัดการศึกษาแบบนี้ทำให้เห็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ ที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีผู้สูงอายุอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสดังกล่าวได้ ด้วยข้อจำกัด ในด้านสุขภาพที่ไม่เอื้ออำนวย ความพร้อม หรือข้อจำกัดด้านอื่น ๆ จึงจำเป็นต้องมีนโยบายในการดูแลผู้สูงอายุจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่อย่างทั่วถึงทุกกลุ่ม ดังที่ กรมกิจการผู้สูงอายุ (2560) ได้ระบุว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของโรงเรียนผู้สูงอายุประการหนึ่งคือการหนุนเสริมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนโยบายดูแลผู้สูงอายุระยะยาวจากรัฐบาลกลางที่ยังมีความจำเป็นอย่างมากที่จะช่วยเสริมให้การจัดสวัสดิการโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุครอบคลุมทุกกลุ่ม

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่สำคัญของงานวิจัยนี้ ได้แก่ รูปแบบการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จและเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศทั้ง 3 แห่ง มีปัจจัยแห่งความสำเร็จที่เหมือนกันคือ การมีผู้นำที่มีจิตอาสาและ มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ การสนับสนุนจากครอบครัวของผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และปัจจัยแห่งความสำเร็จที่แตกต่างกันคือ ผู้ริเริ่มการก่อตั้ง สถานที่จัดกิจกรรม หลักสูตรในการจัดกิจกรรม การบริหารจัดการ การมีงบประมาณดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารและการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบหลักหรือผู้นำในการจัดกิจกรรม และการมีเครือข่ายภายนอกชุมชน ทั้งนี้ นับเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ มีทั้งปัจจัยภายใน ได้แก่ การเริ่มก่อตั้งโรงเรียน การมีผู้นำที่มีความตั้งใจ มีผู้ตามที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ดังกล่าวของผู้สูงอายุที่อาภอดอกคำได้ว่า “ยะคนเดียวอดิฮมต่าย ยะหลายคนเหมือนยะเล่น” หมายถึง การทำงานทุกอย่างคนเดียวทำให้เหนื่อยมากแต่หากร่วมมือกันทำงานหลายคนทำให้งานง่ายขึ้น และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งระดับอำเภอและจังหวัด และการมีภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวทางการดำเนินงานทั้งสามพื้นที่เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนากับโรงเรียนผู้สูงอายุแห่งใหม่คือที่โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยางฮอม (เขตโรงพยาบาล) อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย พบว่าต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการและแนวทางการทำงานหลายประการ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เนื่องจากในระยะเริ่มต้นโรงเรียนแห่งใหม่ยังไม่ได้ก่อตั้ง มีเพียงการหารือร่วมกันในพื้นที่ถึงแนวทางในการก่อตั้งโรงเรียนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

แต่สิ่งหนึ่งที่พบว่าโรงเรียนผู้สูงอายุแห่งใหม่มีเหมือนกันคือ ตำบลยางฮอมมีแกนนำผู้สูงอายุที่มีจิตอาสา และมีความตั้งใจอย่างมากในการดำเนินงานเพื่อผู้สูงอายุ นับว่าเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญมากเพราะแกนนำผู้สูงอายุมีเครือข่ายผู้สูงอายุในพื้นที่ที่มีความต้องการก่อตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยมีการประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ การเริ่มต้นจากความต้องการของผู้สูงอายุจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ยังมีการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุอย่างฮอม (เขตโรงพยาบาล) มาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่อื่น ๆ สามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้โดยปรับให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เริ่มจากการวิเคราะห์สถานการณ์ผู้สูงอายุและความต้องการในการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ก่อน ควรพิจารณาถึงความพร้อมและข้อจำกัดของพื้นที่ ได้แก่ การมีผู้นำในการพัฒนา มีการสนับสนุนจากชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ การมีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก รวมถึงกลไกในการทำงานที่อยู่ในพื้นที่มาก่อน และงบประมาณในการดำเนินงาน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนให้กับโรงเรียนผู้สูงอายุ

2. การจัดกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุทุกพื้นที่ที่พบว่ามีปัญหาในด้านความเข้าใจของผู้สูงอายุ ครอบครัวผู้สูงอายุ และคนในชุมชน ที่ส่งผลต่อความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในการจัดกิจกรรมและการศึกษา ทำให้ผู้สูงอายุบางส่วนขาดโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรม การสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ วิธีการการทำงาน และเป้าหมายของโรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากที่ต้องให้ประชาชนในพื้นที่เข้าใจ นอกจากนี้ ในด้านสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมนับว่ามีความสำคัญอย่างมากที่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้สูงอายุ และการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้สูงอายุและครอบครัว

3. การจัดหลักสูตรในโรงเรียนผู้สูงอายุควรกำหนดไว้กว้าง ๆ เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการและเนื้อหาได้ง่าย ควรมีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ เหมาะกับฤดูกาล และควรเน้นการจัดหลักสูตรที่ให้ผู้สูงอายุในพื้นที่ได้แสดงออกถึงความรู้ ความสามารถ และภูมิปัญญาที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตัวเอง เป็นการให้ความสำคัญและให้กำลังใจกับผู้สูงอายุ อันจะส่งผลต่อสุขภาพจิตใจและสุขภาพร่างกายที่เข้มแข็งของผู้สูงอายุ และส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ

4. การจัดกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีเข้มแข็งและมีความยั่งยืนนั้น ควรมีการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งควรมีแผนงานในด้านการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้สูงอายุในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพื่อช่วยในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ทั้งนี้รูปแบบการจัดกิจกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นโรงเรียนผู้สูงอายุเท่านั้นซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละพื้นที่ หากมีความพร้อมก็สามารถจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของโรงเรียนผู้สูงอายุได้

5. นโยบายระดับประเทศในด้านการจัดสวัสดิการหรือการจัดการศึกษาให้กับผู้สูงอายุสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของโรงเรียนผู้สูงอายุหรือรูปแบบอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดกับผู้สูงอายุ รูปแบบและวิธีการดำเนินงานจึงขึ้นอยู่กับบริบทและความพร้อมของแต่ละพื้นที่ นโยบายในการจัดสวัสดิการในรูปแบบนี้จึงไม่ควรกำหนดให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั้งประเทศควรมีแนวทางในการดำเนินงานแบบกว้าง ๆ แล้วให้ชุมชนและภาคีในพื้นที่เป็นฝ่ายกำหนดกิจกรรมและการดำเนินงานด้วยตัวเอง เพื่อความยั่งยืนของการดำเนินงาน และเพื่อให้เกิดประโยชน์กับผู้สูงอายุทุกกลุ่มในพื้นที่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเพื่อประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นระยะ ๆ เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุและเป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุมากที่สุด

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่สนับสนุนงบประมาณการวิจัยประจำปีงบประมาณ 2560 เรื่อง “การพัฒนาแบบการ จัดสวัสดิการในโรงเรียนผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุภาคเหนือตอนบน”

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2560). *คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ*. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กิตติวรรณ จันทร์ฤทธิ์, เผด็จการ กันแจ่ม, ธนากร ธนวัฒน์, นิชาธิย์ใจคำวัง และพิชชาภา คนธสিংห์. (2562). รูปแบบการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน ตำบลป่าเช่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 14(1), 65-78.
- โกสินทร์ ชีทางดี. (2562). แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลพบุรี. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยปทุมธานี*, 11(2), 325-336.
- ขวัญสุตา เชิดชูงาม. (2563). ปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุในสังกัดของกรุงเทพมหานครและสถาบันการศึกษา. *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*, 14(3), 357-373.
- เครือวัลย์ มาลาศรี และภัทรธิดา ผลงาม. (2559). การพัฒนาศักยภาพในการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาในชมรมผู้สูงอายุตำบลสะอาด อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 11(2), 26-38.
- พยงค์ ขุนสะอาด. (2563). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมการออกกำลังกายของผู้สูงอายุ ในเขตพื้นที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านห้วยส้านพลับพลา ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 15(1), 33-50.
- พระชาญณรงค์ อุตตพนโด. (2564). โรงเรียนผู้สูงอายุ: รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุเชิงพุทธของโรงเรียนผู้สูงอายุ ในอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. *วารสาร มจร.ทริภุญชัยปริทรรศน์*, 5(2), 14-22.
- เพชรธยา เป็นวงษา, ไพฑูรย์ สอนทน และกมล อยู่สุข. (2563). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบท จังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 15(2), 41-56.
- เพ็ญณี กันตะวงษ์ แนนรท และณรงค์ เกียรติคุณวงศ์. (2562). การดูแลผู้สูงอายุ บทเรียนจากเมืองโกเบ. *วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น*.
- มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์. (2562). *การพัฒนารูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549). *สวัสดิการผู้สูงอายุ: แนวคิดและวิธีปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. มิสเตอร์ก๊อปปี.
- สมคิด แทวกระโทก. (2560). แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารชุมชนวิจัย*, 11(1), 158-170.